

Puhe Sahalahden museomakasiinilla 2018-06-24

Sahalahti sisällissodasta asekätkentään

Sotaa pidetään usein miesten juttuna, vaikka se koskee monella tavalla myös naisia. Talvi- ja jatkosodassa oli useita naisia lottina muonitus-, varushuolto- ja sairaanhoitotehtävissä. Lisäksi moni nainen oli sotaa käyvän miehen omainen tai morsian.

Naiset olivat mukana jo sisällissodassa 1918. Osaatteko arvata, kuinka monta naista osallistui sisällissotaan Sahalahdelta siten, että heidät on merkitty johonkin joukko-osastoon kuuluviksi? Ensimmäinen oikein arvannut saa palkkioksi Sovinnon Mukin, johon vasemmalla kädellä tarttuessaan näkee työväentalo Toivolan ja oikealla kädellä tarttuessa suojeluskuntatalo Kontulan. Oikea vastaus on 12!

Valkoisten puolella oli 2 naista sairaanhoitajina. Sahalahden punakaartin komppanian palkkalistoille on merkitty 10 naista. Heistä yksi sairaanhoitajana toiminut kaatui jo sodan alkuvaiheissa. Muiden tehtävistä ei ole tarkkaa tietoa, mutta todennäköisesti useimmat olivat muonitustehtävissä. Aseisiin he eivät tietävästi tarttuneet.

Pyssyn kanssa sotimaan halukkaita naisia oli silti sekä valkoisella että punaisella puolella. Valkoisilta nämä aiheet tyrmäsi lopulta Mannerheim. Punaisella puolella oli jonkin verran naisia aseissa, vaikka miehet sielläkin suhtautuivat heihin epäillen.

Meillä on täällä esimerkki, miltä punainen nainen aseineen näyttäisi. Mitenkähän hänelle olisi käynyt, jos hän olisi joutunut Lahden Hennalan vankileirille toukokuussa 1918? Huonosti olisi käynyt. Tällainen punanarttu olisi heti ammuttu, jotta hän ei pääsisi synnyttämään lisää hänen laillaan huonosti käyttäytyviä naisia.

Mistä tämä nainen olisi tunnistettu yhteiskuntakelvottomaksi? No hänhän käyttää housuja ja rikkoo näin järkyttävällä tavalla naisen roolin. Lottienkaan ei annettu käyttää housuja, kuten kirjassani olevasta esimerkistä ilmenee.

Sahalahti oli melko rauhallinen paikka sata vuotta sitten käydyssä sisällissodassa, sillä täällä ei taisteltu. Sota koetteli silti monin tavoin pitäjää ja pitäjäläisiä. Sodan tarpeisiin takavarikoitiin viljaa ja muita elintarvikkeita sekä hevosia ja karjaa.

Suurimmat tappiot kohtasivat kuitenkin ihmisiä. Sata vuotta sitten oli helmikuusta tähän päivään mennessä kuollut sodan vuoksi 41 sahalahtelaista. Kuolemantapaukset eivät kuitenkaan loppuneet taisteluihin ja sodan jälkeisiin teloituksiin, vaan sodan vuoksi kuoli vielä tämän jälkeenkin 18 sahalahtelaista.

Vielä kesäkuukaudetkin olivat synkkää aikaa. Vankileirien kurjissa oloissa kuoli sekä heinäkuussa että elokuussa 6 sahalahtelaista nälkään ja tauteihin.

Sota koetteli erityisesti työväkeä, jota hävinneenä osapuolena kohdeltiin sotasyyllisenä. Valkoisen puolen miehistä kuoli vain kaksi, toinen kaatui helmikuussa taisteluissa Ruovedellä ja toinen teloitettiin maaliskuussa Hauholla.

Punaisella puolella kuoli kaikkiaan 55 miestä, joten mieskatoa koettiin lähes jokaisessa Sahalahden kylässä. Punaisista kuoli taisteluissa 19 miestä ja 1 nainen. Sodan jälkeisissä kostotoimissa teloitettiin 12 miestä ja kehnoissa vankileiriolosuhteissa johdatettiin kuolemaan 23 sahalahtelaismiestä.

Traagisinta on, että yli 60 % sahalahtelaisuhreista kuoli sodan jälkeisten kostotoimien seurauksena. Kuolemanrangaistusta Sahalahdella vaadittiin yleensä omaisuusrikoksista eli takavarikoinneista, sillä pitäjän punaisten tekemiä henkirikoksia ei ole tiedossa.

Jos sisällissodasta jotain pitäisi oppia, niin sodan jälkeisiin teloituksiin ja vankileirikuolemiin johtanut viha meidän pitäisi kyetä torjumaan. Samoin pitäisi torjua sisällissotaan johtanut molemminpuolinen vihapuhe, jota lietsottiin yhtä lailla Aamulehdessä kuin Kansan Lehdessäkin.

Sodan jälkeen työväessä herätti katkeruutta se, että samalla kun sisällissodan valkoisen puolen uhreja juhliittiin näyttävästi, häirittiin punaisten uhrien muistamista monin tavoin. Toimeen oli silti tultava sodan jälkeinkin.

Vastakkainasettelu alkoi silti laantua siitä yksinkertaisesta syystä, että isännät tarvitsivat työväkeä ja toisaalta työmiehet tarvitsivat työtä. Jotkut parhaat työmiehet oli jo sodan päätyttyä jätetty rankaisematta ja kesän 1918 kuluessa isännät hakivat työmiehiä vankileireiltä talojensa töihin.

Yleistä ilmapiiriä 1920–1930-luvuilla hallitsi suojeluskuntatoiminta ja sitä tukevat lotat. Sotilaallisen valmistautumisen lisäksi suojeluskunta vastasi pääosin pitäjän liikuntatoiminnasta.

Sen verran suojeluskuntatoiminta liippaa omaa taustaani, että äitini oli aktiivinen muonituslotta, joka oli sota-aikana komennuksella Lylyn asevarikolla. Noista ajoista ovat yhä jäljellä äitini lottalakki ja lottamerkit, jotka ovat esillä näyttelyssäkin.

Niukanpuoleisesta kotikirjastostamme lueskelin jo pikkulapsena äitini sota-aikaista *Aseveikko 2* -laulukirjaa. Monet laulujen sanat ovat pysyneet mielessä yli 60 vuotta. Yksi näistä on Neuvosto-Venäjästä kuvaava säe: *Siellä istuu politrunki, niin kuin kaalimaassa pukka.*

Isäni puolestaan osallistui suojeluskuntapoikien hiihtokilpailuihin ja pärjäsi niissä varsin hyvin. Tässäkin asiassa tuotin hänelle pettymyksen, sillä itse olin yleensä hiihtokilpailujen viimeinen, kuten muuten äitinikin lottien hiihtokisoissa.

Suojeluskuntavaltaisessa ilmapiirissä työväenyhdistykset olivat altavastaaajina, vaikka ne ehtivät rakentaa kaksikin työväentaloa ennen kuin suojeluskuntalaiset saivat valmiiksi oman Kontulansa. Isompia yhteenottoja ei työväen ja suojeluskunnan välillä silti ollut. Vappuna 1930 punalippu kuitenkin revittiin alas työväentalon katolta.

Ensimmäinen työväentalo Palkeenmäessä tuhoutui tulipalossa jo ennen sisällissotaa ja Pakkalassa Kaakisen autokorjaamon naapurissa sijainnut uudempi työväentalo on purettu jo vuosia sitten. Työväentalon kalusto oli vaatimatonta, mutta ainakin kaksi esinettä sieltä on säilynyt. Näyttelyssä on esillä kahvimylly ja gramofoni, joka tahditti 1940-luvun lopulla työväentalon suosittuja tanssi-iltamia.

Lapuan liikkeen paikallisosaston Sahalahden suojeluskunta-aktiivit perustivat vasta lipun repimisen jälkeisenä vuotena 1931. Lyhytikäiseksi jäänyt lapualaisosasto ei kuitenkaan lähtenyt Sahalahdella naulaamaan työväentalon ovia kiinni eikä tiettävästi ollut mukana missään muussakaan Lapuan liikkeelle tyypillisessä terroriteossa.

Neuvostoliiton 1939 aloittama talvisota yhdisti pääosan sahalahtelaisista yhteisiin ponnistuksiin itsenäisyyden säilyttämiseksi. Jatkosodan torjuntatappio loi taas uuden tilanteen. Suojeluskunta ja lotat joutuivat lopettamaan toimintansa. Vasemmisto jakaantui sosiaalidemokraatteihin ja kansandemokraatteihin. Jotkut nyt taas toimintavapauden saaneista kommunisteista antoivat entisten suojeluskuntalaisten ja lottien kuulla kunniansa, mutta varsin pian tilanne taas rauhoittui.

Siinä oli lyhyt kuvaus tämän näyttelyn ja tänään julkistettavan kirjan aihepiiristä. Tarkasteltava aikaväli on siis 1900-luvun alkupuoli, mihin viittaa otsikko *Sahalahti sisällissodasta asekatkentaan*. Näyttelyssä on yläkerran pääaiheena sisällissota. Sen lisäksi kerrotaan Sahalahden työväenyhdistyksistä ennen sisällissotaa ja sen jälkeen. Alakerran huoneista on toinen omistettu suojeluskunnalle ja toinen lotille.

Näyttelyn aineistoa on saatu lainaksi monilta sahalahtelaisilta ja muutamilta muiltakin. Näyttelyn erikoisuuksia ovat Suomen kuninkaan kruunu 1918 ja viimevuotinen Kansalaissota-juhlaraha, jotka molemmat aikanaan peruttiin. Nyt voitte alakerrassa sovittaa päähänne kuninkaankruunua. Yläkerrassa voitte tiiraila taskulampun valossa juhlarahan kaiverrettua versiota.

Näyttelyä ja kirjaa varten olen tehnyt joitakin haastatteluja, vaikka pääosin olenkin joutunut turvautumaan arkistoihin ja muihin kirjallisiin lähteisiin. Monesta antoisasta haastattelutuokiosta kiitän erityisesti 95-vuotiaita vanhoja rouvia Anni Kivirantaa ja Maila Toukolaa.

Sisällissodan kokeneita ei enää ole keskuudessamme. Sodan aikana pidetyn nuoren naisen päiväkirjan sekä sotaan osallistuneen miehen almanakkamerkinnet olen kuitenkin saanut käyttööni ja julkaistavaksi Tuija ja Taija Lindelliltä.

Korvaamattomana alkuperäislähteenä ovat myös olleet Eija Selanderilta käyttöön saamani Sahalahden työväenyhdistys Toivolan vanhat pöytäkirjat ja muut aineistot. Kiitokset myös kaikille muille, jotka ovat edesauttaneet näyttelyn ja kirjan valmistumista.

Itselleni tämä aihepiiri on tarjonnut mielenkiintoisen harrastuksen viime kesän kauppa- ja pankkinäyttelyni päättymisestä näihin päiviin asti. Tutkimustyön viehätystä on lisännyt käyttöön saatujen aineistojen puutteellisuus ja ristiriitaisuus. Olen silti tehnyt parhaani päästäkseni mahdollisimman lähelle totuutta.

Toivon, että saatte uutta tietoa ja elämyksiä niin kirjasta kuin näyttelystäkin!

Kari Elkelä